

KAKO DANES ZREMO NA SAMOMOR

Lev Milčinski

Drage kolegice, dragi kolegi,

Večino, kar nas je tukaj zbranih, družijo tudi izkušnja, da smo se - bržkone že večkrat - srečali s človekom, ki se je pripravljalo k samomoru, ga je morebiti poskušal ali kasneje celo storil. Prizadevali smo si, bolj ali manj intenzivno, takšne intencije zavreti in preprečiti in smo ob teh prizadevanjih doživljali uspehe ali pa frustracije - mogoče več drugih kot prvih. Nekaterim je postalo končno takih bridkih spominov preveč in so zbežali v kako drugo sorodno dejavnost, kjer takih srečanj ni. Drugi smo pa - le zakaj? - navzlic vsemu ostali na svojem mestu.

Kolega Žmitek nam je iz svežih strokovnih virov in iz dolgoletnih lastnih izkušenj podal teorijo in pragmatiko sodobnega ravnanja v suicidalno kritičnih situacijah in bi bilo s kliničnega vidika težko še kaj dodati, če predvidevamo še nekatere posebne zadevne aspekte, ki nam jih bodo prezentirali še drugi referenti.

Jaz bi pa rad spomnil na nekatere bolj načelne vidike pojava samomorilnosti, s katerimi sem se v preteklosti srečeval, med drugim tudi na tiste, ki nam pomagajo razumeti, zakaj na tej temi sploh še visimo. - Spet se bom moral sprehoditi po zgodovinski lestvici vrednotenja samomorilnega vedenja od nekdanj do danes, če naj se približno osvestimo tega,

kam smo - mi sami, naši klienti in družba, v kateri smo ujeti - zasidrali svoje etično stališče do samomora.

Naj oživim najprej nekatere citate:

Sokrates (469-399 p.n.š.) je menil, da je "človek v življenju kot na straži in svojega mesta ne sme zapustiti, dokler ni odpoklican".(1)

Vergil (70-19 p.n.š.) v "Eneidi" obsoja samomorilce na pekel, češ da takšnega dejanja božji zakon ne dopušča.(2)

Drugače Seneka (2-66 n.š.), ki piše "prijatelju Luciliju", da ni pomembno ali človek umre prej ali kasneje, temveč le to, ali umre lepo ali grdo, in da ima vso pravico izbirati si smrt, kakršna mu je ugodnejša.(3)

Antično filozofski duh nam nudi torej v premislek na eni strani Sokratov in Vergilov "NE", na drugi strani pa Senekov "ZAKAJ PA NE?" - Ta, druga varianta kot da ima šibkejši odmev vse do 16. stoletja, ko se kot aktualno pojavi v filozofskih krogih vprašanje, ali človek ima pravico vzeti si življenje, češ: Če je bil človek ob svojem ustvarjanju obdarjen tudi z razumom, zakaj se ne bi smel potem *razumsko* odločiti tudi o tem, do kod velja sprejemati neznosno trpljenje.(4)

Ti argumenti filozofov prosvetljskega obdobja, ki oživljajo Senekovo stališče, imajo več ognja tudi zato, ker pomenijo reakcijo na tedaj že trdno uveljavljeno tezo Avguština (354-430)(5), ki je v svojem delu "De Civitate Dei" (420) obsodil samomor in izenačil samomorilca z morilcem, češ: "*Qui se ipsum occidit homicida est*". Avguština je - po Alvarezu (6) - menda želel na ta način zavreti pogostnost samomora med kristjani prvega obdobja širjenja krščanstva, ker so ti v pričakovanju nebeške blaženosti želeli pospešiti svoj odhod iz te "solzne doline".

Orodje "prevencije samomora" po vzorcu Cerkve so bili spisi in freske, ki so apelirali na preproste ljudi z grozo vzbujajočimi naivno mitološkimi temami o kaznih, ki grozijo samomorilcu. Takole npr. pri nas:

Prva je reprodukcija freske, ki je sicer dokaj poškodovana in je njeno smiselno vsebino opisal Stele (*France Stele: Ikonografski kompleks slike "Svete Nedelje" v Crngrobu. SAZU, Ljubljana; Filozofsko-filološko-historični razred; 1944. Razprave II (399-438)*) takole: "Človeško življenje, upodobljeno tu v izbranih dogodkih iz vseh letnih časov, vseh opravil in razpoloženj, ima na izbiro dva končna cilja: trpečega Kristusa, ki ga je na svet poslal Oče, da človeštvo odreši, in pekel, ki čaka tiste, ki nočejo razumeti smisla Odrešenikove žrtve. Vsako, tudi najvsakdanješe delo in opravilo je lahko človeku v pogubo ali odrešenje, kakor ga namreč posveti ali zlorabi... Desni spodnji kot pokriva v obsegu dveh pasov do ene tretjine širine zijajoče peklensko žrelo; vanje stopa skupina oseb, katero pred vhodom sprejema zelen hudič, nad njim pa visi vijoličast hudič; na čelu skupine je samomorilec z nožem zasajenim v prsa". (7)

Slika 1:

Ko je 1662. J.W. Valvasor izdal knjigo "Theatrum mortis tripartitum" (8), družbeno obsojanje samomora še ni popustilo:

Slika 2:

An ignoras, quod periculosa sit desperatio?
2. Reg. cap. 2

DAEMON
Quam bene calce polos et vertice Tartara spectas,
Iminitis superi cui Rhadamantus erant.
Ipse tibi lictor, tibi desperatio funis,
Ipse tibi iudex, ipse peremptor eras.

DESPERANS
Crimina, quae poteram lacrimis extinguere paucis,
Iam neque tam largo sanguinis amne queo.

HUDIC
Z glavo zdaj gledaš v pekel in z nogami lepo proti nebu,
ker za greh ti je bil Bog neusmiljen sodnik.
Spravil na vrv te obup pa sam si sebi bil rabelj,
sam si bil si sodnik, tudi morivec si sam.

SAMOMORIVEC
Svoj obup bi lahko si z malo solzami pogásil,
zdaj pa s potoki krvi ni mi mogoče ga več.

Mar ne veš, da je obupati nevarno.

V stoletjih se je kruti družbeni odnos do samomorilnosti vendar omilil, kot vidimo že po razliki od podob, ki slikajo posmrtno usodo samomorilca kot grešnika in hudodelca, do pravniško suhoparnih zakonskih odredb v zakoniku Jožefa II. 1787.leta.(9)

Slika 3: (glej str. 30)

V prevodu:

"Če je ostal (samomorilec) na mestu mrtev ali če je umrl, ne da bi se pokesal, naj ga konjederec zagrebe. Če je med dejanjem in smrtjo opravil kesanje, potem je pa truplu le odreči mesto na splošnem pokopališču in ga je treba pokopati brez spremstva in blišča... Če je bil samomor sicer poskušan pa... ostal nedokončan, potem je zločinca spraviti v zapor... in ga držati tam nedoločen čas in tako dolgo, da bo spoznal, da je čuvanje svojega življenja do Boga, države in samega sebe njegova dolžnost, da bo pokazal popolno kesanje in dopustil upanje na izboljšanje".

Allgemeines Gesetz

über
Verbrechen,
und derselben Bestrafung.

Mit beifolgender Erklärung des Kaiserl. Hof-Rathes vom 12. 11. 1787.
gedruckt bei Johann Adam Schönbauer in Wien.
Nr. 12. 11.

W J O T,
gedruckt bey Johann Adam Schönbauer in Wien.
K. K. Hofbuchdruckers und Buchhändlers.

1787.

Splošni zakon o zločinu in njega
kaznovanju iz leta 1787, ki je veljal
tudi na ozemlju današnje Slovenije

...ungung vorbehalten.

§. 123.

Selbstmord ist, wenn jemand sich durch eine gewaltsame, und den Tod befördernde Handlung das Leben raubt, zu einer Zeit, da an ihm kein Merkmal einer Sinnverrückung, oder einer schwereren Krankheit, die den Gebrauch der Vernunft hemmet, wahrzunehmen gewesen. Der Körper des Selbstmörders, wenn er entweder sogleich todt geblieben, oder ohne bezeugte Reue gestorben, ist durch den Schinder einzuharren. Hat er zwischen der That, und dem erfolgten Tod Reue gezeigt, so ist dem Körper nur die ordentliche Grabstätte zu verfallen, und er ohne alle Begleitung, und Begräbniß einzulegen.

§. 124.

Da der Selbstmord geschehen, um sich der Bestrafung eines begangenen Verbrechens

123. člen Splošnega zakona o zločinu in njega kaznovanju

Ta zakon je seveda veljal tudi na Kranjskem, v današnji Sloveniji. V cerkveni praksi se je to stališče v nekoliko blažji obliki (brez represalij za tiste, ki so po dejanju ostali živi) ohranilo še v začetke 20. stoletja. Dandanes se etična stališča do samomora vse bolj liberalizirajo. Cerkev rada sprejema medicinske razlage takih dejanj in ne govori več o "grehu". V 2280. členu Katekizma katoliške Cerkve (10) je zapisano: "Vsakdo je odgovoren za svoje življenje pred Bogom, ki mu ga je dal. On ostaja njegov najvišji Gospodar. Sprejemati smo ga dolžni s hvaležnostjo ter ga ohranjati njemu v čast in za zveličanje naših duš. Smo oskrbniki in ne lastniki življenja, ki nam ga je Bog zaupal. Ne razpolagamo z njim". Prav tej tezi, ki sloni na znanem Avguštinovem izreku, je Montaigne ugovarjal, češ da ni tatvina, če nekdo samemu sebi vzame denar, in da prav tako ne moremo govoriti o umoru, če si kdo sam vzame (svoje) življenje. Z dodatkom v 2282. členu: "Hude psihične motnje, zaskrbljenost ali velik strah pred preizkušnjo, trpljenjem ali mučenjem morejo zmanjšati samomorilčevo odgovornost", zajema Cerkev sicer ne samo psihopatološke motnje, temveč tudi normalne čustvene stiske, docela pa - kot vidimo - človeka ne osvobodi odgovornosti za samomorilno dejanje.

V zadnjih 100 letih ali več se je fenomena samomorilnosti skušalo polastiti naravoslovje, zlasti še psihopatologija. Psihiater Ringel (11) je v svojih prvih sistematskih študijah samomorilnih primerov še znal najti ustrezne diagnostične predalčke za vso svojo kazuistiko, čeprav je v tistih časih bila že znana vrsta socioloških in psihosocialnih raziskav, katerim za njihove interpretacije bolezenski faktor ni bil nujen. Medicinske razlage samomora so potegnile za seboj ustrezne metode prevencije, kateri so dajali ton potem v glavnem psihiatri in klinični psihologiji in ustvarjali teoretsko strukturo in pragmatiko, ki naj funkcionira kot nekakšen ovinek, z nalogo, da rešuje suicidanta in njegove svojce moralne stigmatizacije oziroma grešne zavrženosti.

Nekateri se vendar upirajo takšnim poskusom vseobče psihopatološke, kliničnopsihološke oz. medicinske uzurpacije celovitega suicidalnega kompleksa: to, da psihiatrija obravnava samomor kot pojav zase (ne zgolj kot enega od simptomov različnih duševnih motenj), ocenjujejo nekateri kot značilno prekoračenje njenih strokovnih meja. Navajam nekaj misli nemškega avtorja Bresserja (12), ki sicer nima pomislekov o obravnavanju samomorilno ogroženih duševno bolnih ljudi po načelu preprečevanja samomora, *"... vendar bi morali v številnih primerih, ko pehajo neugodne življenjske okoliščine ljudi v notranjo stisko in samomorilno ravnanje, usmeriti svojo pozornost v motive življenjske naveličanosti, tako da ne bi s preozko usmerjenimi profilaktičnimi napori zgolj odkrivali misli na samomor, v resnici pa ne bi z ničimer oslabili vzgibov, ki se za takšnimi mislimi skrivajo. Zdi se mi prav nečloveško,"* pravi Bresser, *"če nam ob tem seže razmišljanje le do preprečevanja samomora, ko gre v bistvu za dokaj več: za reševanje človeških problemov"*. Vprašanje evtanazije kot usmrtitve neozdravljivo bolnega na njegovo željo prepušča Bresser vesti posameznega zdravnika. Tistim "banalnim" samomorilnim težnjam, ki se razodevajo v demonstrativnih in nenevarnih avtoagresivnih dejanjih, pusti, da se same *"deaktualizirajo"*. Na koncu avtor izraža še mnenje, da bi družba v določenih, posebnih primerih, ko si duševno zdrav človek želi sam pretrgati življenjsko nit, morala spoštovati to poslednjo konsekvenco načela o svobodnem odločanju. Avtor pri tem misli na *"tista samomorilna dejanja, ki razodevajo v naši odtujeni družbi, v kateri se majo vsi ideali, iskreno, zavestno željo, da bi s samomorilnim dejanjem opozorili na neko vrednoto, ki je ljudje še niso uzrli, ali pa da bi kaki drugi vrednoti, ki je izgubila svojo veljavo, pomagali do rehabilitacije. Ne bi smeli preslišati glasne obtožbe in preprečevati samomorilnega dejanja samo iz načelnih razlogov ali na čast nekakšne profilakse"*.

Na kongresu Mednarodne zveze za prevencijo samomora je Furtos v sklepnem govoru takole dejal (13): *"...in samomorilno odločitev bomo v*

kakem primeru tudi sprejeli, namesto da bi jo vedno in za vsako ceno izrivali, dali ji bomo družbeno obliko, ki jo bo posamično lahko sprejel marsikateri človek v stiski". Furtos zavrača tisti "furor preventendi" (besnilo preprečevanja = prevencija za vsako ceno), ki ne pozna izjem.

Žal mi je, če sem dileme glede načelnega odnosa do samomora namesto, da bi jih razrešil, v bistvu le še poglobil. Ne Sokratov ne Senekin vzorec nas brez ostanka ne prepričata. Zdravniki, skupaj s psihiatri, si pa, kot vidimo, tudi niso edini glede odrešilnosti medicinskega vzorca.

Preizkusimo - na koncu - še en vzorec, star kakih 2500 let, zgodnico, ki so jo zapisali po nauku kitajskega mojstra-daoista Lie-Zija (14), o čigar osebi je sicer sila malo znanega. Takole se glasi ta prilika: *Men Sung Yang je vprašal Yang Zija: "Denimo, da si človek prizadeva doseči nesmrtnost s tem, da čišla svoje življenje in ljubeznivo neguje svoje telo. Ali velja to pohvaliti?" Yang Zi je odvrnil: "Naravni zakoni ne dopuščajo nesmrtnosti". "Pa denimo, da želi kdo podaljšati trajanje svojega življenja, velja mar to pohvaliti?". Yang Zi je odvrnil: "Naravni zakoni ne dopuščajo podaljševanja življenja. Z negovanjem ne moremo ohraniti življenja. Tudi telesa ne moremo obdržati v dobrem stanju z ljubeznivo nego. Pa tudi, kakšen smisel sploh ima podaljševati življenje? Nagnjenja in odpori čustev ostajajo nespremenjeni od nekdaj pa vse do danes. Zanesljivost in nezanesljivost udov ostajata enaki od nekdaj do današnjih dni. Radosti in tegobe svetovnega dogajanja ostajajo enake od davnine do danes. Spreminjanje in menjavanje reda in premene si ostajajo enake od davnine do danes. Če človek vse to enkrat sliši, vidi in skusi, mu je tega v sto letih do naveličnosti dovolj. Kako bridko bi moralo biti tu podaljševanje življenja!"*

Meng Sun Yang je dejal: "Če so torej razmere takšne, da je zgodnja smrt boljša od dolgega življenja, potem je mogoče doseči svoj smoter, če se vržeš na svoj meč ali skočiš v vodo ali v ogenj?"

Yang Zi je dejal: "Tako pa ne! Če si se od življenja poslovil, ga velja vzeti kot nevažno, ga prenašati, opazovati svoje želje in tako pričakovati smrt. Ko se le-ta približa, je tudi nanjo gledati kot nevažno, se vdati vanjo in opazovati, kaj bo sledilo, ter se tako predati razkroju. Oboje velja imeti za nepomembno in se stvarem prepustiti. Sta v tako ali tako kratkem življenju oklevanje ali naglica sploh še potrebna?"

Ko sem večkrat to zgodnico prebral, se mi je na koncu zazdelo, kot da bi to bila lahko podoba epizode psihiatričnega posveta, v katerem položju klient pred terapevta vrečo prestanih stisk, bojazni in frustracij vsake vrste, za katerimi preži slutnja naše minljivosti – dokončne smrti, totalnega izničenja svojega telesa in duha, še spomina o tem, kar je bilo, kar je in kar bi utegnilo še biti; praznina, iz katere ni vrnitve. Zemljan sanjari o nesmrtnosti ali vsaj o odgoditvi tistega grozovitega trenutka preklopljenja v nič. Samo da uideš

popolni praznini, pa tudi če ostaneš s svojim Jazom v večnem krogu rojevanja in minevanja – *samsari* (15), vsaj v iluziji nekakšnega *bivanja*, če že ne v nebesih, pa vsaj v vicah ali – celo v – peklu. Če še te možnosti ne vidi, se obupanču ponudi paradoksní ukrep, na katerega je spomnil Titus Lucretius Carus (16) pred kakimi 2000 leti:

*“Večkrat prevzame ljudi iz golega straha pred smrtjo
tolikšen gnus do življenja in gledanja luči, da
sami v srčni tegobi zadajo si smrt, pa pozabljajo, bedni,
strah da ravno le-ta izvor je njihovim revam...”*

Lucretius Carus je pustil izgubljenega zemljana samega pred ogledalom paradoksa. Yang Zi pa je menil, da je tu znameniti trenutek preklopa, začetek duhovne preobrazbe, ki človeka pomiri z njegovo minljivostjo; češ: nauči se torej do življenja najti distanco, pa da s pravo mero radosti živiš še naprej, dokler se ti življenjski lok sam ne izteče – spet v nič, kot je bil iz ničā vzniknil.

To menda ni lahko. Pa če vse to veš, o čemer danes tu teče beseda, ali si sam cepljen zoper samomor in so tvoji klienti varni zoper takšno smrt?

Nekaj nas žene, da skušamo pač to doseči, vedoč da ni čisto tako, da pa vendar kdaj naletimo na obupanča, ki po hudi krizi le ostane na tej strani življenja in nam je na koncu hvaležen za našo intervencijo. Tedaj se nam zazdi, do smo tudi zase nekaj pridobili. Spoznavamo pa ob takih prilikah, da smo takrat mogoče uporabili še nekoliko drugačen inštrumentarij, kot nam ga ponujajo standardni učbeniki. Ne da bi obupanemu človeku zviška delili samo neko naučeno znanost, temveč da sva – sedeč v istem čolnu – premlevala tudi večne zakone človeške eksistence.

LITERATURA

1. Platon. Poslednji dnevi Sokrata (prev. Sovre). Slovenska Matica, Ljubljana, 1955.
2. Vergil. Eneida. Mladinska knjiga, Ljubljana, 1962; VI.
3. Seneka. Pisma prijatelju. Obzorja, Maribor, 1966.
4. Cit po: Milčinski, Zalar, Jaklič: Samomor in Slovenija 1995. SAZU, Psihiatrična klinika Ljubljana, 1997.
5. Agostino S. Aurelio. La citta di Dio (C. Costa ed.) Societa internazionale, Torino, 1939; I/17-27, 91.
6. Alvarez A. The Savage God. A study of suicide. Penguin, 1971.

7. Stele F. Ikonografski kompleks slike "Svete Nedelje" v Crngrobu. SAZU, Ljubljana 1944. Razprave II, 399-438.
8. Valvasor JV. Theatrum mortis humanae – Prizorišče človeške smrti. Laybach 1682, Maribor 1969.
9. Allgemeines Gesetz über Verbrechen und derselben Bestrafung. Wien 1787.
10. Katekizem Katoliške Cerkve. Slovenska škofovska konferenca, Ljubljana, 1993, 571-572.
11. Ringel E. Neue Untersuchungen zum Selbstmordproblem. Hollinek, Wien, 1961.
12. Bresser PH. Kritisches zur Selbstmordprophylaxe. Suicidology, Anali Bolnice "Dr. M. Stojanovič", vol. X, suppl 27, 1971, 15-19.
13. Furtos J. Suicide Prevention –Deception? Depression and suicide. (JP Soubrier, J Vedrinne- eds.). Pergamon press, Paris, 1983, 859-863.
14. Lie Zi, VII (Klasiki daoizma, prev. Maja Milčinski), Slovenska Matica 1992, 573-574.
15. Samsara (sanskrt: "Potovanje"): kroženje rojstva, smrti in vnovičnega rojstva, čemur je podvržen vsak človek, dokler živi v nespoznanju in ni uvidel svoje identičnosti z Brahmanom (večnim, neminljivim Absolutnim). Po Lexikon der östlichen Weisheitslehren. Barth-Verlag, 1994.
16. Lucretius Carus. De rerum natura – O naravi sveta (prev. A. Sovre. Slovenska Matica, Ljubljana, 1959.